



„Sjedi ob desnu Boga Oca.“

Egzegetična studija.

Napisao: Petar Vlašić, franjevac.

U Evanđelju sv. Marka 16 19, gdje je govor o Uzašašću Gospodinovu na nebo, čitamo: „A Gospodin Isus pošto im (učenicima) izgovori, uze se na nebo i sjede (ἐκάθισεν) Bogu s desne strane“. Da će Gospodin naš Isus Krist poslije Uzašašća sjediti s desne strane Božje, to je On nekoliko puta za svojega zemaljskog života isticao, a da već sjedi, potvrđuju nam Evanđelisti sv. Marko i sv. Luka (u Dj. Apost.) te sv. Pavao u svojim poslanicama. To je i članak apostolskog vjerovanja, jer i tu ispovijedamo: „Vjerujem... i u Isusa Krista, Gospodina našega, koji... uzade na nebesa, sjedi ob desnu Boga Oca svemogućega.“ Za to i slikari, kada nam predložuju Presv. Trojstvo, slikaju Boga Sina kako sjedi sa žezlom u ruci i s križem o desnu Boga Oca, dočim Duh Sveti, u prlici goluba, lebdi povrh obojice.

Da se ove riječi ne smiju materijalno uzeti, kao da bi Isus zabilja sjedio o desnu Boga Oca, to je svakome jasno, jer svak znade, da je Bog čisti duh, a duh isključuje sve tjelesno i svaki prostor; Bog dakle nema desnice, ko što nema ni lijevice. No da se ipak onim izrazom hoće nešto kazati o Isusu, i to nešto uzvišena, opet je svakome jasno, jer inače ne bi to Isus bio o sebi isticao, kao neku posebnu oznaku svoga poslanstva, a niti bi Apostoli to na Isusa primjenjivali. Ali koji baš smisao imade taj izraz, malo je poteže upoznati, nego li se na prvi mah čini; i ako stanemo listati tumačenja katoličkih egzegeta — bilo starijih bilo novijih, a da i ne govorim o tumačenju modernih kritičara — opaziti ćemo, da ni

oni nijesu na čistu u tom. Pokušati ću evo i ja sa svoje strane, da na temelju svetih knjiga protumačim ovaj izraz, no prije ću iznijeti razna tumačenja starih i novih katoličkih egzegeta, a dodati ću i mijenje moderne kritike, da tako radnja bude potpunija.

1. Tumačenje starijih katoličkih egzegeta.

Cornelius a Lapide u svom omašnom tumačenju sv. Pisma, i to u „Commentaria in Epist. ad Coloss. 3 i iznosi tri različita mnijenja svetih otaca o izrazu „sjedi ob desnu Boga Oca“.

Prvo bi mnijenje bilo sv. Augustina i sv. Ivana Zlatousta, po kojima onaj izraz ne bi značio drugo do „biti u slavi nebeskoj“, te se po tom može protegnuti i na sve blaženike, jer su i oni u istinu dionici slave nebeske u raju. — Drugo mnijenje zastupa pored ostalih sv. Atanazij, koji u ovom izrazu vidi ravnopravnost druge osobe Presv. Trojstva sa prvom, tako naime, da je i Sin vrhovni kralj i gospodar svega, kao što je i Otac. Po tom bi se ovdje o Sinu kazalo nešto slična što se veli o Bogu u opće, da On n. pr. „sjedi na kerubinima“, što je metaforično kazano, a označuje vrhovno gospodstvo. — Treće tumačenje, kojega se drži i Cornelius a Lapide, glasilo bi u kratko ovako: „Isus sjedi o desnu Boga Oca“ izraz je metaforičan, a smisao jest, da se i Isusu Kristu — čovjeku — mora dati ista čast, koja se dava Bogu, a to zbog hipostatičnog združenja, što postoji među Riječju Božjom i Sinom Marijinim. Da se dakle istakne, da Isusu Kristu i kao čovjeku pripada božanska čast, veli se, da On sjedi s Bogom Ocem na istom prijestolju. On je tu uzvišen nad svako stvorenje, jest sudac i vrhovni kralj svega. Ob desnu Očevu zasjeo je Krist čovjek već od prvog časa svog Utjelovljenja, ali na osobiti način poslije svoga Uzašašća na nebo, jer tad se u potpunom sjaju očitovalo njegovo božanstvo. Može se pak onaj izraz protegnuti na samo čovječanstvo Isusovo, jer ono poslije smrti, Uskrsnuća i Uzašašća na nebo mirno počiva u blaženom krilu Božjem i uživa slavu svrhu svake druge slave. Zato se i kaže „sjedi“, jer sjedenje znači mir i uživanje. Troje se dakle — zaključuje a Lapide — može razumjeti pod ovim izrazom: 1. uzvišenje čovječanstva Isusova svrh svega stvorenja; 2. ne-

izrečeno blaženstvo njegovo intenzivno i ekstenzivno; 3. vrhovno gospodstvo Isusovo, po kome zapovijeda svakome stvaranju i sudi svim ljudima.

Ovo treće mnijenje u koliko je dugo u toliko je i dosta nejasno; ili da se točnije izrazim, zastupatelji ovog mnijenja nabrojili su nekoliko vlastitosti Isusovih, koje su u istinu Isusove, samo što nije jasno, da li njih označuje baš onaj izraz „sjedi ob desnu Boga Oca“. A što se tiče prvih dvaju tumačenja, ono prvo odveć je elastično, odviše općenite naravi, te, kako dobro opaža isti a Lapide, ne zadovoljava naprosto zato, jer se ovaj izraz „sjedi ob desnu Božju“ Isusu pripisuje kao neka njegova posebna oznaka; posebna pak njegova oznaka ne bi bila, kad bi se pod tim razumijevalo samo „biti u slavi nebeskoj“. Tā znamo veoma dobro, da su svi blaženi u raju dionici slave nebeske, doslijedno moglo bi se i o svakome blaženiku kazati, da on sjedi ob desnu Božju. Drugo je tumačenje bolje, ali ni ono nije posve ispravno; ovaj bo se izraz primjenjuje Isusu poslije njegova Uzašašća na nebo, ne može ga se dakle uzeti onako općenito o odnošaju Boga Sina prema Bogu Ocu, budući da Sin kao Bog od vijeka je ravan Bogu Ocu i jedno te isto s njime.

Ne čini mi se ispravnim ni tumačenje Maldonatovo¹, — premda je s neke strane zanimivo i duhovito. Po njemu sjediti znači: kraljevati, vladati, upravljati crkvom, te se o Isusu veli, da sjedi na nebu svejedno kao što se o rimskom papi veli, da sjedi u Rimu t. j. iz Rima vlada crkvom katoličkom. Pod desnicom božjom ima se razumjeti ne samo zajedništvo svijju dobara među Sinom i Ocem — kako to većina sv. otaca tumači — nego nešto više, tako da moramo kazati, da Sin ima veću vlast, veće dostojanstvo od Oca, kad ga isti Otac stavlja sebi o desnu, jer je običaj kod svih izobraženih naroda, da se onoga, koji je u većoj časti, stavi na desnu stranu. Naravski, Maldonat ne tvrdi, da bi Isus bio apsolutno veći od Boga Oca — bio bi heretik, kad bi takova šta tvrdio — nego samo relativno, u koliko izgleda, kao da Bog Sin imade više posla u upravi svijeta, nego li Bog Otac, što Maldonat dokazuje i iz Evandelja: „Omne enim iudicium Pater dedit Filio = Jer Otac ne sudi nikome, nego sav sud daje Sinu“ (Iv. 5 22). Navodi i

¹ Commentarii in quatuor Evangelistas. — In Marc. 16 19.

primjer iz Starog Zavjeta I. Kralj. 2 13, gdje se čita, da je Salamon naredio, da se stavi stolica za njegovu mater (Betzabeju) o desnu njegovu, hoteći ju na taj način priznati većom od sebe. Zašto se pak Duha Svetoga — treće osobe Presv. Trojstva — ne spominje u ovom izrazu, tumači Maldonat, da je zbog toga, jer budući sjediti znači vladati, a o Duhu Svetom nigdje u svetom Pismu ne čitamo da vlada izvanjskim načinom (nego samo nutarnjim, u duši pojedinog čovjeka), za to se ne može ni kazati o Duhu Svetomu, da i On sjedi. Otac i Sin sjede, t. j. kraljuju, i to Sin sjedi o desnu Očevu, na časnijem mjestu, budući je Sin u istinu pravi vladar svijeta, jer je u Njegovu ruke Otac sve predao.

O ostalom pripominje isti Maldonat, da ni on ne daje apsolutne vrijednosti ovom svom tumačenju, nego samo hoće da i on u ovom pitanju rekne svoju; a slobodno je svakome suditi kako tko znade, i tumačiti kako najbolje umije.

2. Tumačenje novijih katoličkih egzegeta.

Kao što kod starih katoličkih egzegeta, tako je i kod novijih različito mišljenje, kako se imade shvatiti ovaj izraz: „Sjedi ob desnu Boga Oca“. Nije mi poznato, da se je ikoji katolički egzegeta napose bavio ovim pitanjem i svestrano ga obradio, ali kod svakog tumačitelja bilo Psalama bilo Evandjelja ili Novog Zavjeta u opće naći je tumačenje i ovog izraza. U glavnome se ova tumačenja međusobno podudaraju, u koliko svaki katolički egzegeta vidi u ovom izrazu neko vrhunaravno značenje, ali se opet razilaze u točnom ustanovljenju pravog smisla. Koje baš vrhunaravno značenje imade ovaj izraz? Hoće li se njime kazati, da je Isus Mesija ili kralj ili Bog ili sudac ili što drugo? Iznosim ovdje nekoja samo tumačenja, služeći se ponajprje vlastitim riječima dotičnih auktora u izvorniku ili u prijevodu, a tek pri svrsi pridodajem kratku opasku.

Naš bivši sveuč. profesor, a sada kanonik prvostolne crkve u Zagrebu, Dr. Vimer tumačeći u svojoj zlatnoj knjižici: „Muka Gospodina našega Isukrsta“ odgovor Isusov Kajfi: „Ali ja vam velim, odsele ćete vidjeti Sina čovječjega, gdje sjedi s desne strane sile“ (Mat. 26 64) veli: „Sjediti s desne strane sile Božje znači sjediti o desnu stranu Boga Oca sve-mogućega, to jest vladati skupa s Gospodinom Bogom. Da

će pak obećani Mesija vladati s Bogom Ocem, to je već David prorekao u Psalmima“.

Vrhbosanski nadbiskup Dr. Stadler tumačeći iste Isusove riječi (Mt. 26 64)² kaže: „Odsele, pošto je pripravljenom već smrtnom osudom stanje poniženja Boga čovjeka dospjelo do skrajne granice, poče ujedno i uzvišenje Njegovo do slave suca živih i mrtvih... Sve vrijeme, koje od časa smrti Isusove na križu teče do njegova drugog dolaska na sud, jest njegovo; zato se to vrijeme i zove doba Kristovo ili doba kršćansko, doba njegova sakrivena vladanja u slavi ob desnu Oca nebeskoga.“

Iv. M. Škarić, tumačeći psalam 110 (V. 109.)³: „Sjedi na moju desnu t. j. kraljuj skupa sa mnom, buđi dionik mogega kraljevanja: ova bo je besjeda bila uzeta iz običaja, kojim ondašnjega vremena otac uzdizaše svojega sina na prijestolje i činjaše ga kraljem; i zato sv. Pavao u I Kor. 15 25 namjesto da reče: „treba da On sjedi, dokle Bog ne postavi neprijatelje njegove podnožje nogu njegovih“, govori „*δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ὀὐ*“ itd. t. j. treba da On kraljuje dokle itd. Ovo uzvišenje Mesije na Božje prijestolje, učinjeno je ne s obzirom na Božju narav, koja je u Isusu, jer on kao Sin Božji kraljuje s Bogom Ocem sveder od vijeka, nego s obzirom na čovječansku narav, (koju je uzeo u utrobi Dj. Marije) bi učinjeno, pokle Krist bijaše umro na križu i uskrsnuo i uzašao na nebo; i zato sv. Petar u Dj. Ap. 2 35 tumačeći ovo mjesto govori, da sjediti ob desnu Božju znači uzaći na nebo i biti učinjen Gospodinom i Kristom i kraljem.“

I. Ev. Krek⁴ pri tumačenju Hebr. 1 3: „Božji Sin, ko je dovršil svoje odrešenje, je odšiel v nebesa in tam sedi na Božji desnici; deležen je Božje slave in časti“. Isti na drugom mjestu⁵ tumačeći gore navedeni odgovor Isusov Kajfi: Jezus pravi o Sinu človečjem, da bo sedel na desnici Božje moči, to se pravi na desnici Boga Očeta. Sedenje pomenja vladanje. Na desnici bo sedel — vladal bo s tistjo močjo in oblastjo kakor Oče. Daniel in David sta Messijevo nebesko slavo napovedavala

² Sveto Evanđelje po Mateju. Sarajevo 1895.

³ Sveto pismo Staroga i Novoga Zavjeta. Slog V. Beč 1859. str. 377.

⁴ Zgodbe svetega Pisma. 17 snopič. Celovec 1911.

⁵ Zgodbe svetega Pisma II. dijel: Zgodbe Novega Zavjeta. Celovec 1903. str. 536.

v ravno v tem smislu. Zdaj tembolj razumemo Jezusove besjede pred Kajfom. Očito je priznal, da je Mesija, a v uzvišeni zavesti svojega dostojanstva je tudi naznanil svojo nadzemske čast in oblast. Zdaj sem vaš jetnik in obtoženec. Pokihodob, ko mine čas mojega trpljenja se pa prične doba, ko se pove- liča Sin človečji — človeška narav v meni. Po tom ne boste videli več mene ponižanega, marveč iskušali boste moju nebesko moč, ki bo ž njom vladal v edinstvu z Bogom Očetom“.

J. Müller⁶, sveuč. profesor u Innsbrucku: „sedere ad dexteram Patris“ znači kraljevati s Bogom i biti dionikom božanske moći.

Apologeta Fr. Hettinger⁷, odnosno na Mt. 26 64: Vidjet ćete Sina čovječjega, gdje sjedi itd. veli: „S ovim riječima Isus Krist se pokazuje Kristom, koji imade mjesta na nebeskom Božjem prijestolju, uzvišen nad sve anđele i ljude, koji je Sudac svega svijeta pa i svojih tužitelja, pred kojima sada stoji.

Bečki sveuč. profesor Dr. Joh. Döllner⁸, odnosno na Ps. 110 1: „sede a dextris meis“ veli, da ove riječi znače: budi dionikom kraljevske časti i kraljevskog dostojanstva. Mesija je dakle dionikom Božjeg kraljevanja, te će na koncu sebi podložiti sve neprijatelje“.

Profesor u Münsteru Dr. Aem. Schaefer⁹ veli: „sjedi o desnu Očevu“ znači, da je Isus Krist i po svojoj ljudskoj naravi dionik časti i slave i moći Božje na nebesima; to je Isus Krist zaslužio svojim trpljenjem i svojom smrću.

Franjevac P. B. Klövekorn¹⁰ veli: Isus se je u onom odgovoru na Kajfu poslužio Danielovim proročanstvom, koje su Židovi općenito primjenjivali na Mesiju. Isus je dakle hotio naprosto kazati, da je on Mesija i ništa više. Ne može se dakle iz ovog odgovora zaključiti, da je Isus Sin Božji u metafizičkom smislu, nego naprosto, da je on kao Mesija Sin

⁶ De Verbo incarnato. Pars I. Christologia. Oeniponte 1904. str. 22.

⁷ Apologie des Christentums. II. B. Freiburg in B. 1906. str. 398.

⁸ Die Messiaserwartung in Alt. Test. (Bibl. Zeitfragen). Münster in Westf. 1911. str. 51.

⁹ Die Bücher des Neuen Test. V. B.: Hebräerbrief. Münster 1893. strana 40.

¹⁰ Jesus vor der jüdischen Behörde. Bibl. Zeitschrift IX. (Freiburg i. B. 1911.) str. 273.

Božji prema ondašnjem shvaćanju židovskom, jer je i bio upitan samo, da li je On Mesija.“

J. Niglutsch¹¹ odnosno na Psalam 110 (V. 109), veli: „sede a dextris meis“; sjedenje o desnu Božju označuje zajedništvo vlasti i dostojanstva božanskoga, zato Apostol Hebr. 1 13 iz ovih riječi dokazuje Kristovo božanstvo. Poslije svoje smrti Krist i kao čovjek po Uskrsnuću, Uzašašću i sjedenju o desnu Božju proslavljen je i učinjen dionikom božanske slave.

Nešto je nova, bar u dokazivanju, tumačenje Talijana G. Meloni-a¹². On iznosi nekoje arapske tekste, po kojima bi slijedilo, da je kod Araba bio običaj, da vladar postavi sebi o desnu onoga, koga je htio učiniti svojim baštinikom ili prijestolonasljednikom. A jer su Arabi semitskoga porijekla, Meloni hoće, da je taj običaj vladao kod svih Semita, dakle i kod Hebrejaca, te bi po tom onaj izraz „sede a dextris meis“ značio: budi mojim baštinikom, dotično prijestolonasljednikom. A baš cijelo Isusovo propovijedanje — ide dalje Meloni — slaže se s ovim tumačenjem. Jer eto Isus propovijeda o kraljevstvu nebeskom i kako je Bog poslao svojega Sina na svijet, da i ovdje utemelji kraljevstvo nebesko, što je On i učinio. Njega zato Bog stavlja baštinikom, kraljem toga kraljevstva. Zato i sv. Pavao u Poslanici Hebr. 1 2 veli, da je Otac postavio Sina *κληρονόμον πάντων* = heredem universorum = erede d'ogni cosa = baštinikom svega“. U ostalom Meloni ne brani odlučno ovo svoje mnijenje, nego ga samo iznosi kao vjerojatno tumačenje.

Protiv Melonija javio se G. Farina¹³ te iznosi primjere iz Starog Zavjeta, koji se protive, da se onaj izraz „sjediti ob desnu“ tumači „biti baštinikom ili prijestolonasljednikom“. Isti pak Farina iznosi nađene natpise jednog drugog istočnog naroda: starih Egipćana, u kojim se natpisima nalazi i izraz: „sjedjeti o desne komu“, a znači: „biti od dotičnika u velike čašćen“. Tako čitamo na nadgrobnim spomenicima slijedeće izraze: „Neka bude o Osiride (božanstvo) ovaj pokojnik prvi u tvojoj pratnji.“ — „O da bi on sjedio o desnu Osirida!“

¹¹ Brevis explicatio Psalmorum. 2. izd. Tridenti 1897. str. 341.

¹² Sedet ad dexteram Patris. „Rivista storico-critica delle scienze teologiche“ V. (Roma 1909.) fasc. 5. str. 340—344.

¹³ U istom talijanskom časopisu. V. (1909.) fasc. 7-8. str. 510.

Moguće, pripominje Farina, da je hebrejski izraz „sjedi o desnu moju“ uzet od Egipćana, te bi se imao u istom smislu tumačiti. —

To bi eto bilo tumačenje nekih novijih katoličkih egzegeta. Ne upuštam se u pretresivanje pojedinih mnijenja, jer bih radnjom znatno oduljio, pripominjem samo to, da su sva mnijenja u sebi dobra i vjerojatna, izuzmemo li ono franjevca Klövenkorna, koje mi se ni malo ne sviđa. Čini mi se pak najboljim mnijenje Niglutschevo, koje se u mnogočem podudara sa mojim, kako će to i cijenjeni čitatelji razabrati iz riješenja, koje niže donosim. Prije ipak nego predem na riješenje, iznosim

3. Mnijenje moderne kritike.

Jedan od najtežih „problema“ života Isusova za moderne kritičare jest Isusovo mesijanstvo. Što su Židovi razumijevali pod riječju „Mesija“ i što je Isus tom riječju htio kazati: to je modernim kritičarima naprosto nerazrješiva tajna. A jer je ovaj izraz „sjedjeti o desnu Božju“ u uskom dodiru sa onim mjestima, gdje je govor o Isusovom mesijanstvu, kritičari u opće nazrijevaju u njemu neko mesijansko značenje, no u velikom su čudu, kad hoće potanje protumačiti isto značenje.

Najudobnije i najlakše — no zato na najradikalniji način — riješio je čvor čuveni racionalista Otto Pflleiderer¹⁴, prije profesor u Jeni a kasnije u Berlinu, gdje je otrag malo i umro. Po njemu Isus nikada ni pomislio nije, da bi On bio Mesija; takovim su ga proglasili kršćani prvih vijekova, koji su ga uzvisili i na stepen božanstva i postavili ga na nebo o desnu Boga Oca: хотеći tim kazati, da je On pravi Bog i vrhovni sudac, kralj i gospodar svega. Onaj odgovor Isusov Kajfi, što ga čitamo kod Mr. 14 62 i paral. kod Mt. i L.: „Vidjet ćete Sina čovječjega, gdje sjedi s desne strane sile Božje“ — taj odgovor drži Pflleiderer umetnutim u kasnije doba, te se po tom ne bi imao nalaziti u prvobitnom Evanđelju. A u potvrdu, da odgovor u istinu nije autentičan, navodi Pflleiderer to, što nijedan od učenika Isusovih nije bio prisutan, dakle nije mogao ni čuti taj odgovor. Smiješan u istinu dokaz!

¹⁴ Das Urchristentum, seine Schriften und Lehren in geschichtlichen Zusammenhang beschreiben. 2. izd. Berlin 1902. — Ispor. A. Schweitzer: Von Reimarus zu Wrede. Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung. Tübingen 1906. str. 310. i dalje.

Ta zar nijesu mogli učenici doznati, što se je na vijeću pred velikim svećenikom govorilo, sve da i nijedan od njih nije bio tom vijeću prisutan? No opet to nije istina, što Pflleiderer tvrdi, jer imademo jasno svjedočanstvo u četvrtom Evanđelju, da je ipak netko od učenika bio na dvoru Kajfinom, kad se Isusa ispitivalo, a to je bio glavom četvrti Evanđelist: Ivan apostol. Čitamo naime u Iv. 18 15: „A učenik onaj bijaše poznat kod glavarara svećeničkoga, i uđe s Isusom u dvor poglavara svećeničkoga“. Pflleiderova je tvrdnja po tom zgoľjna neistina.

Drugi kritičari nijesu tako radikalni kao Pflleiderer i maleni broj njegovih istomišljenika, no i oni imadu uprav čudnih nazora o mesijanstvu Isusovu, doslijedno i o našem izrazu. Nekcije nazore modernih kritičara o Isusu uopće i o njegovu mesijanstvu napose prikazao je podrobno Albert Schweitzer, sveuč. profesor u Strassburgu, u gori naznačenom djelu „Von Reimarus zu Wrede“. Ovdje dosti budi spomenuti, da se većina modernih kritičara slaže u ovom: Isus je zazbilja sebe držao Mesijom; ta mesijanska ideja nije se u njegovoj duši odjednom pojavila nego malo po malo, mijenjajući pri tom i razne oblike. Sad je osjećao u sebi sile, da se stavi na čelo svog puka i da ga mačem u ruci oslobodi tuđinske vlasti; sad se nadao, da će doći vrijeme, kad će biti okrunjen kraljevskom krunom i obnoviti slavu Davidova kraljevanja; sad je opet uviđao i sam, da je takova šta nemoguće; uvidio je veliku opreku među svojim idejama i oživotvorenjem tih ideja, zato je preobrazio mesijansku ideju, davši joj više duhovni oblik. On ne misli više na zemaljsko kraljevstvo; on se nada, da će mu poći za rukom utemeljiti na zemlji duhovno kraljevstvo, u kojemu će on biti kraljem. Sve ako on i umre — što je predviđao da će se dogoditi — njegov duh ne će izumrijeti; on će se poslije smrti pojaviti u novom obliku, u potpunom sjaju i tada će baš započeti njegovo pravo kraljevanje. Višnji Bog njega će proglasiti kraljem sve zemlje, sucem svih ljudi, vrhovnim gospodarom svega, jer se na njega odnosi ono, što je proročanskim duhom pjevao David: „Reče Gospodin Gospodinu mojemu: „Sjedi meni ob desnu, dok položim neprijatelje tvoje podnožje nogama tvojim. Žezlo sile daje ti Gospodin sa Siona: vladaj sred neprijatelja tvojih“ (Ps. 110 1—2),

To bi bila jezgra nazora većine modernih kritičara o Isu-

sovom mesijanstvu. Kako je blijeda svijetla pojava Isusova pri svijetlu ovakovih nazora! Čini nam se, da vidimo nekog sanjara, koji sniva o svemu i svačemu, a da sve to nije no prosti, varavi san. Ili, da se poslužim drskim izrazom Oskara Holtzmanna¹⁵, Gospodin naš bijaše neki zanešenjak (Ekstatiker), koji je o iluzijama živio i u iluzijama umro!... U ovom slučaju manje je zlo bez sumnje sa Kalthoffom, Smittom i Drewsom posumnjati u opstojanje Isusovo, nego li se takvim blatom nabacivati na presvetu osobu Spasitelja našega.

4. Riješenje.

A. Općenito značenje. Ono što sam pripomenuo već jednoć u ovome časopisu tumačeći naziv „Sin Božji“ i „Sin Čovječji“¹⁶ red mi je i ovdje ponoviti: moramo razlikovati općenito od posebnog značenja ovog izraza. Tã svak znade, da jedan te isti izraz u jednoj okolnosti znači jedno, a u drugoj okolnosti drugo, kao što opet može biti različito značenje već prema shvaćanju osobe, koja taj izraz upotrebljava: jedan će ga upotrebiti u pravom smislu, a drugi u prenesenom. Jedan i drugi smisao imade i ovaj naš izraz, koji je hebrejskog porijetla, jer je jasno, da ga Isus uzimlje odnosno na Ps. 110 1: „Reče Gospodin Gospodinu mome, sjedi meni o desnu“ (Hebr. **ישב לימיני** č. šeb lijminij).

Općenito značenje hebrejskog glagola **ישב** (jašab) jest „sjedjeti = sedere“; pa također „stajati“ (manere), „obitavati“ (habitare), odakle **יושב** (jošeb) = stanovnik (incola). — Značenje pak imenice **ימין** (jamin) jest „desnica“ (dextra manus), pa također „desna strana“ u opće (dextrum latus), a znači i „sreća“ (felicitas).¹⁷

Stajati pak s desne strane uzimlje se u sv. Pismu St. Zavjeta indiferentno u dobrom i zlom smislu. Tako n. pr. Bog stoji s desne strane kao pomoćnik: Svakda vidim pred sobom Gospodina; On mi je s desne strane, da ne posrnem (Ps.

¹⁵ War Jesus Ekstatiker? Tübingen 1903.

¹⁶ V. „Bogosl. Smotra“ I. (1910) br. 4. str. 332.

¹⁷ Spor. Hoffmann-Gesenius: Lexicon hebraicum et chaldaicum. Lipsiae 1847. str. 410 b. i 387 b.

16 8). — Gospodin stoji s desne strane ubogome, da bi ga spasao od onijeh, koji osuđuju dušu njegovu (Ps. 109 31). — Gospodin je tebi o desnu; pobiti će u dan gnjeva svojega kraljeve (Ps. 110 5). — Ali isto tako stoji o desnu neprijatelj, da naškodi: Poslije mi pokaza Jezusa poglavara svećeničkoga, koji stajaše pred anđelom Gospodinovim i sotonu, koji mu stajaše s desne strane, da ga pre (Zak. 3 1). — S desne strane ustaju momci, potkidaju mi noge i nasipaju put k meni, da me upropaste (Job 30 12). — Postavi nad njim starješinu bezbožnika i protivnik neka mu stane s desne strane (Ps. 109 6).

Nego u našem je slučaju govor o sjedenju s desne strane, i to ne o slučajnom sjedenju, nego o takovom, kad netko drugoga stavlja, da sjedne njemu o desnu, a to je bio znak počasti i kod starih Hebrejaca svejedno kao što je i kod nas dandanas. Poimence kad je vladar ili drugi visoki dostojanstvenik stavio koga sebi na desno, bijaše to znakom osobitog odlikovanja, vanredne počasti. Tako čitamo u I. Kralj. 2 19: Kad je došla Betsabeja, mati Salamunova k njemu, Salamun usta i sreće je i pokloniv joj se sjede na svoj prijesto i zapovjedi, te namjestiše stolicu materi njegovoj i ona sjede njemu s desne strane. Iz cijelog se konteksta razabire, da je Salamun hotio počastiti svoju majku. Isto tako mistična zaručnica Božja u Ps. 45 10 (44) sjedi s desne strane prijestolja Svevišnjega. Niti je istina ono, što su neki tvrdili, među tima po svjedočanstvu Cornelija a Lapide¹⁸ i Baronij — da je kod starih Semita bio znak počasti sjediti o lijevu. Oni su to tako tumačili iz dogmatičnog razloga: budući naime Otac nebeski veći od Sina — bar u nekom smislu — mora imati i časnije mjesto na nebu; a jer se veli, da Sin sjedi s desne strane, a Otac s lijeve, red je kazati, da je po hebrejskom shvaćanju lijeva strana časnija. Čudit se je u istinu Baroniju, da se je upustio u takovo cjepidlačenje. Ta jasno je, da je ovo antropomorphizam, po kojem o Bogu govorimo kao o čovjeku; ne smijemo ga dakle vele natezati, jer bismo došli do velikih besmislenosti a i očitih dogmatičnih zabluda; a opet znamo i to, da više puta ugledniji gospodin dade iz udvornosti desnu nižemu od sebe, a da uza sve to ne bude po ugledu nižim od njega. Kad bismo htjeli dakle natezati smisao

¹⁸ Commentarii in Epist. ad Col. 3 1.

našeg izraza, mogli bismo ga i mi analogično ovom običaju tumačiti.

Ne stoji ni ono, što neki drugi, među tima naš Škarić, — kako gore vidjesmo — govore: kad je koji kralj htio uzvisiti svojega sina na prijestolje, da ga je posadio sebi o desnu; ili što Meloni tvrdi, da ga je tim načinom hotio učiniti baštinikom prijestolja. U Starom Zavjetu ne nalazimo opisana takova običaja. Kad je kralj David odredio, da sin njegov Salamun bude proglašen kraljem (I. Kralj. 1 33—35), zapovjedio je, da ga posade na mazgu, odvedu u Gehon, tu da ga Sadok svećenik i Natan prorok pomažu za kralja nad Izraelom i zatrebe u trubu i zaviču: „Živio kralj Salamun!“ Po tom, da se vrate s njime i on neka dođe i sjede na prijesto Davidov: dakle da sjede na isti prijesto svoga oca, a ne o desnu njegovu.

Možemo dakle slobodno zaključiti: „sjedjeti kome o desnu“ bijaše kod Hebrejaca znakom osobite počasti i ništa više; bijaše čin udvornosti, kao što je i dandanas kod nas.

B. Posebno značenje. Odnosno na Isusa onaj izraz mora ipak imati svoje posebno značenje, mora se pod njim razumijevati nešto više, nego li je puki čin udvornosti sa strane višnjeg Oca prema Sinu? Tä zar bi ga bio Isus isticao pri onako svečanim časovima svojega zemaljskog života, ili zar bi apostoli to isto naglašivali, kad se u ovom izrazu ne bi krio duboki smisao? No kako da dođemo do pravog riješenja, t. j. na koji način ćemo upoznati, što je Isus i što su apostoli htjeli s ovim izrazom da kažu? Jedino sigurno sredstvo jest da dobro i pozorno promotrimo okolnosti, u kojima je taj izraz postavljen, jer nam okolnosti teksta najbolje razjašnjuju isti tekst. A baš promatrajući dobro te okolnosti doći ćemo do zaključka, da se onim izrazom nije htjelo istaknuti kraljevsko ili mesijansko ili sudačko Isusovo dostojanstvo, niti da je On baštinik svega, ili od Boga uzvišen nad svako stvorenje, nego se hoće kazati, da je **Isus Krist pravi Bog, kao što je i pravi čovjek**. Promotrimo časom nekoja mjesta Novog Zavjeta, gdje dolazi ovaj izraz, i uvjerit ćemo se, da se njime hoće istaknuti božanstvo Isusovo.

Mt. 22 41 i d. čitamo: „A kad se sabraše farizeji, upita ih Isus govoreći: šta mislite za Krista, čiji je sin? Rekoše mu Davidov. Reče im: kako dakle David njega u duhu naziva Go-

spodinom, govoreći: Reče Gospodin Gospodinu momu sjedi meni o desnu, dok položim neprijatelje tvoje podnožju nogama tvojima? Kad dakle David njega naziva Gospodinom, kako mu je sin?¹⁹ Misao je Isusova jasna. On hoće prikazati Mesiju (Krista) u pravome svijetlu i popraviti krivo mišljenje farizeja. Ovi drže tog Mesiju za prostog sina Davida, dakle prostog čovjeka. Isus ne niječe, da je Mesija pravi čovjek, sin Davidov, on to indirektno potvrđuje, no uz to dodaje, da nije samo sin nego i Gospodin, t. j. Bog Davidov, jer u Ps. 110 i stoji riječ אֲדֹנָי (č. Adonaj), koja se imenica upotrebljava, kad je govor o Bogu, kako to ističe Gesenius u gore spomenutom riječniku (str. 13 b.), a kako se i iz drugih mjesta sv. Pisma St. Zavjeta razabire. Jahve dakle i Adonaj, ili Bog Otac i Bog Sin po Davidovu proročanstvu, kao da sjede jedan kraj drugoga na nebeskom prijestolju; i da se ne bi pomislilo, da je Sin u čemugod niži od Oca, taj Sin postavlja se da sjedi Ocu o desnu: u svemu je dakle ravnopravan Ocu. Ne mogu razumjet, zašto nekoji egzegete tumačeći Ps. 110 i i pozivljući se na Mt. 22 41 izvode, da „sjedjeti Bogu s desne strane“ znači kraljevati skupa s Bogom na nebu. Koga ćemo naći autentičnijeg tumača od Gospodina našega Isusa Krista? On pak navodeći onaj redak 1. Psalma 110. neće nipošto da kaže, da je On kralj, jer o tomu u cijelom kontekstu ni spomena nema, nego je božanski Spasitelj navodeći Davidove proročanske riječi, kojima su veliku važnost i Božanski ugled pripisivali i farizeji, hotio uvjeriti ih o svojem božanstvu: moramo ih dakle i mi u tom smislu tumačiti i kazati, da se izrazom „sjedi o desnu Božju“ hoće da kaže, da je Isu Krist pravi Bog, kao što je i pravi čovjek.

Drugog puta, kad je božanski Spasitelj stajao kao optuženik pred židovskim vijećem, onog dana, kad je bio je na smrt osuđen, i kad ga je veliki svećenik Kajfa zapitao: „Zaklinjem te živim Bogom, da nam kažeš, jesi li ti Krist Sin Božji?“ Isus je to potvrdio, pa odmah pridodao: „Ali ja vam kažem: odsele ćete vidjeti Sina čovječjega, gdje sjedi s desne strane sile i ide na oblacima nebeskim“ (Mt. 26 63 i d.)²⁰. U svojoj gore spomenutoj raspravi o „Sinu

¹⁹ Ispor. paral. Mr. 11 35–37. L. 20 41–44.

²⁰ Ispor. paral. Mr. 14 61, L. 22 66 i d. Grčki tekst glasi: καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως. Vulg: a dextris virtutis Dei. Dodatak „θεοῦ = Dei“ nalazi se i u grčkom tekstu Lukinom.

Božjemu“ dokazao sam, da je Kajfa pitao Isusa, je li On pravi, naravni Sin Božji, a ne samo, je li on Mesija ili Sin Božji u širem smislu. Uzaludno je bilo, da Kajfa Isusa pita, je li On Sin Božji u širem smislu, kad znamo, da su se svi Židovi u neku ruku smatrali sinovima Božjim, što je Kajfa predobro znao, jer je o tom sinovstvu počesto govor u Starom Zavjetu. Kajfa dakle hoće, da mu Isus odgovori, da li je Sin Božji u užem smislu, naime, je li pravi, naravni Sin Božji, da ga po tom može kao drskog bogohulca osuditi. Isus to neustrašivo priznaje, a jer je njegova ljudska narav židovima kamen smutnje, on im veli, da će doći vrijeme, kad će ga vidjeti u ljudskoj naravi sjedjeti o desnu Boga Oca. Kao da je Isus htio kazati: Vi ne vjerujete, da sam Bog i Sin Božji, jer me vidite u prilici čovjeka, posve slična drugim ljudima, te me kao takova osuđujete i mučite; ali doći će vrijeme, kad će se rastvoriti oči vaše, te ćete ovog istog čovjeka — Sina čovječjega — vidjeti u slavi nebeskoj, ravnopravna svome Ocu, višnjemu Bogu. Onda ćete upoznati, da sam u istinu pravi Bog, kao što sam i pravi čovjek. Eto dakle i ovdje Isus uzimlje onaj pravi izraz „sjedi o desnu Oca“ kano oznaku svojega božanstva.

U istom smislu uzimlje taj izraz i najdublji kršćanski bogoslov, veliki apostol naroda sv. Pavao, taj najvjerniji tumač Isusove nauke. Klasičan je takav tekst Hebr. 1 1—3. Izvan svake je sumnje, da Pavao u prvom poglavlju poslanice Hebrejima imade namjeru židovima dokazati, da je Isus Krist pravi Bog. Na to smjera cijela Pavlova argumentacija i sav skup onih biranih izraza, od kojih svi do jednoga svjedoče božanstvo Isusovo, a uzeti svi skupa jesu kao jaki glas nebeske trublje, koja svemu svijetu objavljuje, da je Isus Bog. Upravo vanredan utisak čini na čitaoca nagomilavanje riječi rječitog Apostola. Tu veli sv. Pavao, da je Bog postavio Isusa Krista *κληρονόμον πάντων* = heredem universorum = baštinikom sviju stvari; po njemu je vijekove stvorio (*δι οὗ καὶ ἐποίησεν τοὺς αἰῶνας* = per quem fecit et saecula); on je sjajnost slave Božje (*ἀπαύγασμα τῆς δόξης* = splendor gloriae) t. j. odraz veličanstva Božjega; jest svijetlo, koje proizlazi od Oca vječnoga: „lumen de lumine“ kako se izrazio sabor nicejski. Isus Krist je nadalje „obličje bića Božjega“ (*χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ* = figura substantiae eius = Abdruck seines Wesens), ili kako bismo u nestašici točnih riječi vjernije preveli Pavlovu

misao: Isus je bitnost istoga Oca Boga, jest jedno s Njime²¹. Zato je i kazao Isus svojim učenicima na zadnjoj večeri: „Koji vidi mene, vidi i Oca. Ja i Otac jedno smo“ (Iv. 14 9). Tim izrazima, kojima se očevidno pokazuje Isusovo božanstvo, dodao je sv. Pavao, da Isus sjedi o desnu Božju. Isus „učinivši očišćenje grijeha *ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν ὑψηλοῖς* = sedet ad dextram majestatis in excelsis = sjede s desne strane veličanstva na visini“; iliti drugim riječima: sjede o desnu Boga Oca. Budući da gornji izrazi označuju Isusovo božanstvo, i budući da Pavao istu ideju prosljeđuje naprijed tijekom cijeloga poglavlja, red je priznati, da i onaj izraz „sjedi o desnu veličanstva“ Božjega označuje Isusovo božanstvo. Kad bi taj izraz što drugo značio, valjalo bi ga naprosto dignuti iz teksta, jer bi prekidao misao vodilju čitavog poglavlja, ili bolje govoreći, valjalo bi kazati, da je taj izraz neumjesno u ovo poglavlje umetnut. A jer se tekst ne smije maknuti budući autentičan, niti o njemu kazati, da je neumjesno umetnut, budući se može sasvim lijepo sa kontekstom spojiti: ostaje dakle, da priznamo, da se sv. Pavao poslužio njime, da istakne Isusovo božanstvo.

Na isti način možemo tumačiti i druga mjesta, gdje dolazi ovaj izraz, tako u Kološ. 3 1: „Ako dakle uskrsnete s Kristom. tražite ono, što je gore, gdje Krist sjedi o desnu Božju“. Tako i izjava Stjepana prvomučenika u Dj. Apost. 7 56: Evo vidim nebesa otvorena i Sina čovječjega gdje stoji o desnu Boga“. Isto tako propovijed Petrovu u Dj. Apošt. 2 32 i d. te druga razna mjesta. Svuda se iz konteksta može dokazati, da onaj izraz „sjedi o desnu Boga Oca“ znači božanstvo utjelovljene Riječi, Gospodina našega Isusa Krista.

No koji je vez među tim sjedenjem o desnu Božju i božanstvom? Ili na temelju česa se uzimlje ovaj izraz za oznaku božanstva? Nekoji razlog mora biti, jer inače mogao bi se koji mu drago izraz u sličnu svrhu uzeti. To je baš što zadaje egzegetima velike poteškoće i radi česa je, mislim, sv. Ćiril ustvrdio, da je ovo pitanje nerazriješivo²². Nerazriješivo ipak nije, pače mislim, da ga je lako razriješiti na temelju onoga, što sv.

²¹ „Ist der Sohn Abdruck der Wesenheit Gottes, hat Gott in ihm seine Wesenheit ausgeprägt, so ist der Sohn auch consubstantial, von gleicher Wesenheit mit dem Vater. (Bisping.) — V. i A. Schaefer: Die Bücher des N. T. V. B. Hebräerbrief. Münster 1893. str. 39.

²² Catech. 14. Ispor. J. Maldonatii Commentarii in Marc. 16 19.

Pavao govori pri svrsi prvog poglavlja gori spomenute poslanice Hebrejcima. Tu Pavao dokazuje uzvišenost Isusovu nad anđele, a pri tom se i opet služi već u retku 3. spomenutim izrazom, da Isus sjedi o desnu Božju. Evo Pavlovih riječi doslovce: „A kome od anđela reče ikad: sjedi meni s desne strane, dok podložim neprijatelje tvoje podnožje nogama tvojima? Nijesu li svi službeni duhovi, koji su poslani na službu onima, koji će naslijedi spasenje?“ (Hebr. 1 13, 14) — Mislim, da pogađam Pavlovu misao, ustvrdim li, da je niz njegovog dokazivanja ovaj: Nitko od anđela nije veći do samoga Boga; no Isus je i od anđela veći; on je dakle Bog. A da je Isus veći od anđela, to Apostol dokazuje riječima Psalma 110., koje su riječi istog Boga, gdje se veli, da Isus sjedi s desne strane Božje. Da li je ikome od anđela kadgod kazao Bog, da sjede njemu o desnu? Ne zaista; Bog takova šta i ne može anđelu reći, jer su svi anđeli službenici Gospodinovi, dosljedno moraju stajati na nižem mjestu. Pored Boga na prijestolju istog veličanstva može sjediti samo onaj, koji je Bogu ravan, a biti Bogu ravan jest isto što biti Bog. Ako dakle Isus sjedi na prijestolju veličanstva o desnu Božju, očiti je znak, da On nije službenik, nego Bogu ravan, t. j. on je Bog. Eto dakle koji odnošaj vlada među sjedenjem o desnu Božju i božanstvom Isusovim po Pavlovoj argumentaciji.

S ovim zaključujem ovu kratku egzegetičnu studiju. Dalje istraživati, zašto ovdje nema govora o Duhu Svetome, ili odgovarati na neka čudna pitanja, koja u ovom pogledu stavljaju stariji egzegete, suviše je, a i pogibeljno. Mi si ne možemo Boga predstaviti kakav u istinu jest, već se moramo služiti raznim slikama iz našega života, da si predstavimo kakovu njegovu vlastitost i njegovo Božanstvo uopće. A jasno je, da ta slika ne može biti savršena, jer sve što se piše ili govori o Bogu zaostaje daleko za pravim opisom Božjeg veličanstva i slave. „Jer sad samo nešto o Bogu znamo, veli Apostol naroda (I. Kor. 13 9 i d.), a kad dođe savršeno, onda će prestati, što je nešto. Sad vidimo kao kroz staklo u zagonetki, a onda (u nebu) ćemo lice u lice; sad poznajemo nešto, a onda ćemo poznati kao što smo poznati“. I onda će nam biti posvema jasno, u kojem smislu Gospodin naš Isus Krist „sjedi ob desnu Boga Oca svemogućega“ okružen blaženstvom i sjajem neizrecivim.